

دنیای بشری سرای آزمایش الهی
است. انسان در مراحل مختلف زندگی
خواسته یا ناخواسته، آزمون‌های پی در پی را
پشت سر می‌گذارد.

باشد؟ خداوند با چه ابزارهایی آدمی را
می‌آزماید؟ و مکانیسم موفقیت در آزمون‌ها
چه گونه می‌باشد؟

متکلمان اسلامی گفت و گو پیرامون
امتحان و ابتلای الهی را بیشتر در
تبیین غایت‌بندی افعال خداوند و عدالت
او در فلسفه شرور و بلا یا دنبال
کرده‌اند. (۳)

خداوند بر اساس غایت‌آفرینش
انسان و ویژگی‌های وجودی‌اش او را در
صحنه‌های گوناگون زندگی می‌آزماید، ﴿إِنَّا
خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ أَمْشَاجٍ نَبْتَلِيهِ﴾. (۱)
﴿إِنَّ ذَلِكَ لَكِلَاتٌ وَإِنَّ كُنَّا لَمُبْتَلِينَ﴾. (۲)

ماهیت این آزمایش‌ها چیست؟ و با
توجه به این که خداوند آگاه بر همه چیز
است، انگیزه این امتحانات چه می‌تواند

آنچه در این نوشتار مورد توجه قرار
گرفته است پاسخ‌گویی به برخی از این
پرسش‌ها از نگاه متون دینی و نوشته‌های
کلامی است.

۱. انسان/ ۲: ما انسان را از نطفه مختلفی آفریدیم و او را می‌آزماییم.

۲. مؤمنون/ ۳۰: هر آینه در این داستان نشانه‌هایی است و تنها آزمایش‌کننده بودیم.

۳. سبحانی، جعفر، عقاید اسلامی در پرتو قرآن، حدیث و عقل، ص ۲۰۳.

واژه‌شناسی

واژه ابتلاء از ماده بلا ییلو (ناقص واوی) و یا بلی ییلی (ناقص یایی) به معنای امتحان و آزمایش است، ابن فارس در مقایس می‌نویسد: بلوی: الباء واللام والواو والياء، أصلان أحدهما اخلاق الشيء والثاني نوع من الاختبار.^(۴)

در مفردات آمده است: بلی الثوب بلی و بلاء یعنی لباس کهنه شد و امتحان را از آن جهت ابتلا گویند که گویا امتحان کننده، امتحان شده را از کثرت امتحان کهنه می‌کند.^(۵)

از واژه‌های دیگر که به معنای ابتلا به کار می‌رود اختبار و فتنه است اصل واژه فتن، گذاشتن طلا در آتش است تا خالصی از ناخالصی آن آشکار شود. طبرسی در مجمع البیان می‌نویسد: فتنه، امتحان، اختبار نظیر هم‌اند، فتنن الذهب فی النار آن وقت گویند که طلا را در آتش برای

خالص و ناخالص بودن آن امتحان

کنی.^(۶)

نکته دیگر که لغت نویسان در ماده بلاء بدان اشاره کرده‌اند کاربرد آن در موارد خیر و شر است، امام خمینی در چهل حدیث در توضیح آن می‌نویسد: بلاء، اختبار و امتحان است و در نیک و بد استعمال می‌شود چنان‌چه اهل لغت تصریح کرده‌اند. جوهری در صحاح می‌گوید: والبلاء یکون بالخير والشر يقال ابلاه الله حسنا وابتلیه معروفاً وحق تعالی نیز می‌فرماید: ﴿بِأَبْلاَءٍ حَسَنَاتٍ﴾.^(۷) بالجمله هر چه حق - جلّ جلاله - به آن بندگان خود را امتحان فرماید، بلاء و ابتلا است چه از قبیل امراض و اسقام و فقر و ذلت و ادبار دنیا باشد یا مقابلات آن‌ها که بسا باشد که انسان به کثرت جاه و اقتدار و مال و منال و ریاست و عزت و عظمت امتحان شود ولی هر وقت بلا یا بلیه یا ابتلا یا امثال آن‌ها

۴. مقایس اللغة، ماده بلوی.

۵. مفردات راغب، ماده بلی.

۶. طبرسی مجمع البیان، ج ۱، ص ۳۳۱.

۷. انفال/ ۱۶.

مطلق ذکر شود منصرف به قسم اول
شود. (۸)

۱. تقلب و تحول یعنی ایجاد انقلاب کردن و تحول کردن.
۲. نهان شدن درون.

پس در حقیقت امتحان نه یک چیز

حقیقت ابتلاء و امتحان

حقیقت امتحان و ابتلاء، تجربه نمودن و آزمون امری است تا از خصوصیات و ویژگی‌های آن آگاهی یابیم یا به گونه‌ای که مورد آزمایش شده، نهان خویش را نمایان سازد آنچنان که در ماده بلی الثوب بدان اشاره شد.

بنابراین گرچه کاربرد اکثری واژه امتحان و ابتلاء، آگاهی و شناخت به مجهول است اما این جهل و عدم شناخت در حقیقت امتحان اخذ نشده است که اسناد امتحان به خداوند، اسناد مجازی باشد بلکه جهل از خصوصیت مورد می‌باشد.

استاد جوادی آملی در تفسیر خویش فرموده است: در حقیقت امتحان دو چیز شرط است:

گرچه کاربرد اکثری واژه امتحان و ابتلاء، آگاهی و شناخت به مجهول است اما این جهل و عدم شناخت در حقیقت امتحان اخذ نشده است که اسناد امتحان به خداوند، اسناد مجازی باشد بلکه جهل از خصوصیت مورد می‌باشد.

اخذ شده که بگوییم فقط تقلب و تحول باشد بلکه در حقیقت آن افزون بر ایجاد تحول، ظاهر شدن درون مطرح است یعنی آن چه که در نهان مخفی است آشکار شود

و همچنین در حقیقت امتحان چیز دیگری افزون بر دو مورد، اخذ نشده است یعنی جهل ممتحن در حقیقت امتحان اخذ نشده است بلکه این از خصوصیت مورد می باشد. (۹)

فلسفه آزمایش الهی

از مهم ترین پرسش ها در زمینه آزمایش الهی، فلسفه آن است اگر آزمایش خداوند برای کشف مجهول نیست و او نمی آزماید تا به مجهولی پی ببرد زیرا او علام الغیوب و آگاه ما فی الصدور است، آنچنان که در قرآن کریم به این معنا تصریح می کند: ﴿وَلِيَتْلَىٰ اللَّهُ مَا فِي صُدُورِكُمْ وَلِيُمَحَّصَ مَا فِي قُلُوبِكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ﴾. (۱۰)

پس انگیزه الهی از انجام این امتحان ما و آزمایش ها چیست، آنچه که در

مطالعه آیات و سخن معصومان می توان به برخی از آنها اشاره نمود موارد ذیل است:

۱. فعلیت بخشیدن و آشکار نمودن استعدادها و قابلیت های انسان: یکی از فلسفه آزمایش های الهی، پرورش استعدادها و نهفته انسان و بر آمدن گهرهای درونی اوست، آدمی در کوران آزمایش الهی همانند سنگ معدنی می ماند که در کوره های آتشین نهاده می شود تا ناخالصی های آن جدا گردد و دُر گران بهای او آشکار شود، قرآن مجید به این حقیقت اشاره دارد و بدان تصریح می کند:

﴿وَلِيَتْلَىٰ اللَّهُ مَا فِي صُدُورِكُمْ وَلِيُمَحَّصَ مَا فِي قُلُوبِكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ﴾. (۱۱)

بنابراین اگر امتحان و آزمایش در کار نبود کمالات نهفته در درون افراد به صورت گنج پنهانی باقی می ماند و خود را نشان نمی داد. (۱۲)

۹. جوادی آملی، عبدالله، تفسیر استاد، ذیل آیه ۱۴۴ سوره آل عمران.

۱۰. آل عمران/ ۱۵۴: تا خداوند آنچه در سینه های پنهان دارید بیازماید و آنچه در دل های شماست خالص گرداند و خداوند از آنچه در درون سینه هاست با خبر است.

۱۱. آل عمران/ ۱۵۴.

۱۲. استاد سبحانی، منشور جاوید، ج ۱، ص ۲۶۲؛ مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، ج ۱، ص

کند و آن که لایق نیست سر جای خود
بماند. (۱۳)

در مثنوی آمده است:

بهر آن است امتحان نیک و بد

تا بجوشد بر سر آرد زر ز بد

در راه تکامل شخصیت انسان

گرفتاری و ناملایمات بی شماری است و

برای این که انسان از آزمایش بیرون آید مانند

طلا و نقره صاف و خالص از امتحان برآید

بایستی بسوزد و بگدازد و کف های کالبد

مادی و سایر آلائش طبیعی را از خود دور

سازد. (۱۴)

۲. تعیین غایت و هدف

امتحان همان گونه که برای شکوفایی

استعداد انسانی در امور دنیایی سودمند

است برای تعیین هدف هم نقش مؤثری

دارد، هدف یا جهنم است که هدف کافران

است و یا بهشت است که هدف بالاصاله

برای مؤمنان است و این هدف با امتحان و

آزمایش میسر می شود. (۱۵)

شهید مطهری در این زمینه

می نویسد: امتحان معنای دیگری هم دارد

و آن از قوه به فعل آوردن و تکمیل است

خداوند که به وسیله بلایا و شداید امتحان

می کند به معنای این است که به وسیله

این ها کسی را به کمالی که لایق آن است

می رساند. فلسفه شداید و بلایا فقط

سنجش وزن و درجه و کمیت نیست. زیاد

کردن وزن و بالا بردن درجه و افزایش دادن به

کمیت است، امتحان نمی کند که وزن

واقعی وحد و درجه معنوی و اندازه

شخصیت کسی معلوم شود، امتحان

می کند یعنی در معرض بلایا و شداید قرار

می دهد که بر وزن واقعی و درجه معنوی و

حد شخصیت آن بنده افزوده شود. امتحان

نمی کند که بهشت واقعی و جهنم واقعی

معلوم شود، امتحان می کند و مشکلات و

شداید را به وجود می آورد که آن که

می خواهد به بهشت برود و در خلال

همین شداید خود را شایسته و لایق بهشت

۱۳. شهید مطهری، مرتضی، بیست گفتار، ص ۱۷۹.

۱۴. علامه جعفری، محمدتقی، شرح مثنوی، ج ۱، ص ۱۳۶.

۱۵. جوادی آملی، عبدالله، دروس تفسیر، ذیل آیه ۱۴۴ سوره آل عمران.

خداى سبحان در این زمینه
می‌فرماید:

﴿أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُدْخِلُوا الْجَنَّةَ
وَلَمْ يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا
مِنْكُمْ وَيَعْلَمَ
الصَّابِرِينَ﴾ (۱۶)

امتحان قرار نگیرد امکان پذیر نیست و
این خود یکی از انگیزه‌های
امتحان خداوند است که
در سخنان امیر
مؤمنان علیه السلام وارد شده
است:

الا ان الله
تعالى قد كشف
الخلق كشفه لا انه
جهل ما أخفوه من
مصون أسرارهم ومكنون
ضمائيرهم ﴿ولكن ليلوهم
أيهم أحسن عملاً﴾ فيكون

شهید مطهری:
امتحان معنای دیگری هم
دارد و آن از قوه به فعل آوردن
و تکمیل است خداوند که به وسیله
بلايا و شداید امتحان می‌کند به
معنای این است که به وسیله
این‌ها کسی را به کمالی که
لایق آن است
می‌رساند.

۳. تبیین
مقیاس پاداش‌ها و
کیفرها
شکی
نیست تنها داشتن
صفات درونی،
مقیاس پاداش و کیفر
نیست بلکه تا صفات نیک
و بد آدمی ظاهر شود هرگز

الثواب جزاء والعقاب بواء». (۱۷)

۴. تمایز میان انسان‌های پاك و ناپاك
نمی‌توان فردی را به صفات درونی او کیفر و
پاداش داد و این صفات به وسیله رفتارها و

۱۶. آل عمران، ۱۴۲: «آیا چنین پنداشتید که (تنها با ادعای ایمان) وارد بهشت خواهید شد، در حالی که خداوند هنوز مجاهدان از شما و صابران را مشخص نساخته است».

۱۷. نهج البلاغه، خ ۱۴۴: «آگاه باشید خداوند پرده از اسرار درون بندگان (با آزمایش‌ها و خود) برداشت نه به خاطر این که او از آن چه انسان‌ها در درون پنهان داشته‌اند و اسراری که فاش نکرده‌اند بی خبر باشد بلکه برای این بود که آنان را در معرض امتحان آورد تا کدام يك عمل نیکوتر انجام می‌دهند تا پاداش و کیفر، مفهوم صحیح داشته باشد».

و مدعیان حقیقی از مدعیان دروغی

فَلْيَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِينَ صَدَقُوا وَلْيَعْلَمَنَّ
الكَاذِبِينَ^(۲۰)

انگیزه دیگری که در آیات قرآن بر آن

۵. آثار تربیتی ابتلاء

اشاره شده، جداسازی خوب از بد و بد از

امتحان و ارزشیابی افزون بر آنچه ذکر

خوب است زیرا در جامعه‌ای که همه

شد می‌تواند يك مدرسه تربیتی و سازندگی

گروه‌ها خود را مدعی اصلاح و نیکوکاری

باشد یعنی در واقع آزمایش‌های الهی

می‌دانند و به ظاهر از آن دفاع می‌کنند،

حلقه‌ای از زنجیره آموزش و تربیت است

بهترین ابزار برای شناساندن چهره واقعی

که می‌تواند پایه‌های موفقیت و پیشرفت

افراد، آزمایش‌های الهی است.^(۱۸) خداوند

انسان را فراهم آورد، از جمله مواردی که در

می‌فرماید:

متون دینی بدان اشاره دارند موارد ذیل
است:

«مَا كَانَ اللَّهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَىٰ مَا
أَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتَّىٰ يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ
الطَّيِّبِ»^(۱۹)

۱. کمال و ارتقاء درجه، رسول خدا

و در آیه دیگر می‌فرماید:

می‌فرماید: أَنَّ الرَّجُلَ لِيَكُونَ لَهُ الدَّرَجَةُ عِنْدَ

الله لَا يَبْلُغُهَا بِعَمَلِهِ حَتَّىٰ يَبْتَلَىٰ بِلَاءٍ فِي

«أَحْسَبَ النَّاسُ أَنْ يُتْرَكُوا أَنْ يَقُولُوا آمَنَّا

جسمه فیبلغها بذلك»^(۲۱)

وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ* وَلَقَدْ فَتَنَّا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ

۱۸. استاد سبحانی، جعفر، منشور جاوید، ج ۱، ص ۲۵۰ و مصباح، محمد تقی، جامعه و تاریخ، ص ۴۳۰.

۱۹. آل عمران/ ۱۷۹: «چنین نبود که خداوند مؤمنان را به همان گونه که شما هستید واگذارد مگر آن که ناپاک را از پاک جدا سازد».

۲۰. عنکبوت/ ۳۲: «آیا مردم گمان کردند همین که بگویند: «ایمان آوردیم»، به حال خود رها می‌شوند و آزمایش نخواهند شد، ما کسانی را که پیش از آنان بودند آزمودیم (و این‌ها را نیز امتحان می‌کنیم) باید علم خدا درباره کسانی که راست می‌گویند و کسانی که دروغ می‌گویند تحقق یابد».

۲۱. محمدی ری شهری، میزان الحکمه، ماده بلاء: «خداوند برای انسان مقام و منزلتی در نظر گرفته است که او با عمل خود بدان نمی‌رسد تا آن که در بدن خود به بلایی گرفتار شود و بدین وسیله به آن مقام رسد».

ذنوب شيعتنا في الدنيا بمحتتهم، لتسلم
بها طاعاتهم ويستحقوا عليها ثوابها. (٢٤)

۵. تذکر و استغفار

امام علی علیه السلام در هنگام بیرون رفتن
برای طلب باران فرمود: اِنَّ اللهَ یَبْتَلِیْ عِبَادَه
عند الأعمال السَّیِّئَةِ بنقص الثمرات وحبس
البركات و اغلاق خزائن الخیرات لیَتوب
تائب و یقلع مقلع و یتذکر متذکر و یزدجر
مزدجر. (۲۵)

شهید مطهری در عدل الهی درباره
اثر تربیتی ابتلائات الهی می‌نویسد:
سختی و گرفتاری هم تربیت کننده فرد و
هم بیدار کننده ملت‌هاست، سختی بیدار

۲. محبت الہی، رسول خدا ﷺ
 می فرماید: إذا أحب الله عبداً ابتلاه فإذا
 أحبه الله الحبّ البالغ افتناه. قالوا: وما
 افتناؤه؟ قال: لا يترك له مالاً وولداً. (۲۲)

۳. نفی استکبار و ایجاد تذلل درونی
امام علی علیه السلام در خطبه قاصعه
می فرماید: ولكن یختبر عبادہ بأنواع الشدائد
و یتعبدہم بأنواع المجاہد و یتلہم بضروب
المکارہ، اخراجاً للتکبر من قلوبہم واسکاناً
للتذلل فی نفوسہم. (۲۳)

۴. یاکی از گناه

امیر مؤمنان علیؑ در دعای

۲۲. مجلسی، بحارالأنوار، ج ۷۸، ص ۱۸۸: «هرگاه خدا بنده‌ای را دوست بدارد مبتلایش گرداند و چون فراوان دوستش بدارد او را از آن خود کند عرض کردند چگونه از آن خود می‌کند؟ فرمود: مال و فرزندی برایش نمی‌گذارد».

۲۳. نهج البلاغه، خطبه ۱۹۲: «اما خداوند بندگان را با انواع شداید می‌آزماید و با انواع مشکلات دعوت به عبادت می‌کند و به اقسام گرفتاری‌ها مبتلا می‌نماید تا تکبر را از قلب‌هایشان خارج سازد و خضوع و آرامش را در آنها جایگزین نماید.

۲۴. محمدی ری شهری، میزان الحکمة، ماده بلاء: «سپاس و ستایش خدایی را که رنج و گرفتاری پیروان ما را مایه زدوده شدن گناهان آنان در دنیا قرار داد تا با این رنجها و بلاها طاعاتشان سالم ماند و سزاوار باداشر آن شوند».

۲۵. نهج البلاغه، خطبه ۱۴۳: «خداوند بندگان خویش را هرگاه که کارهای بد انجام دهند با کمبود میوه‌ها و جلوگیری از نزول برکات و بستن در گنجهای خیرات به روی آنان آزمایش می‌کند تا توبه‌گر توبه کند و گنهکار دل از گناه برکند و بند گیرنده، بند بپذیرد و نهی شده (از گناه) باز ایستد.

وجود داشته باشند تا وسیله آزمایش انسان‌ها گردد. انسان‌ها موظفند که از

**برای تحقق آزمایش و
ابتلائات الهی باید زمینه
ارتکاب افعال اختیاری و
انتخاب راه و روش برای
انسان‌ها فراهم گردد و
چیزهایی در دسترس آنان
قرار گیرد که به وسیله آنها
آزموده شوند.**

بعضی خوشی‌ها صرف نظر کنند و بر پاره‌ای از ناخوشی‌ها صبر و شکیبایی ورزند و بدین ترتیب آزموده می‌شوند. پس وجود خوشی‌ها و لذات و نیز ناخوشی‌ها و آلام در زندگی دنیوی يك اصل است و در متن تدبیر الهی ملحوظ بوده است و چنین نیست که اصل بر این بوده است که همه

سازنده و هوشیار کننده انسان‌های خفته و تحریک کننده عزم‌ها و اراده‌هاست، شداید همچون صیقلی که به آهن و فولاد می‌دهند هر چه بیشتر با روان آدمی تماس گیرد او را مصمم‌تر و برنده‌تر می‌کند. زیرا خاصیت حیات این است که در برابر سختی مقاومت کند و به طور خود آگاه و یا ناخود آگاه آماده مقابله با آن گردد. (۲۶)

ابزار آزمایش الهی

برای تحقق آزمایش و ابتلائات الهی باید زمینه ارتکاب افعال اختیاری و انتخاب راه و روش برای انسان‌ها فراهم گردد و چیزهایی در دسترس آنان قرار گیرد که به وسیله آنها آزموده شوند.

این ابزارهای آزمایش، هم چیزهایی است که مورد پسند و خوشایند انسان‌هاست و هم چیزهایی است که آدمیان آنها را نمی‌پسندند و خوش نمی‌دارند. به دیگر سخن برای تحقق آزمایش، همواره باید خوشی‌ها و لذات و ناخوشی‌ها و آلامی

انسان‌ها در دنیا خوش و خرم باشند و يك سلسله علل عارضی موجب پدید آمدن ناخوشی‌ها و ناکامی‌ها شده است یا اصل بر این بوده است که انسان‌ها همه ناخوش و قرین درد و رنج باشند و يك رشته عوامل عرضی سبب پدیدار شدن خوشی‌ها و کامیابی‌ها شده است. (۲۷)

بنابراین ابزارهای آزمایش خداوند هم می‌تواند خیرات و نعمت‌های او باشند مانند مال، جاه، فرزندان و هم شرور و سختی‌ها باشند مانند کاهش یافتن اموال، نفوس، تنگدستی، گرسنگی و... که به پاره‌ای از آنها در آیات الهی اشاره می‌شود.

۱. خیر و شر: ﴿كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ وَنَبْلُوكُم بِالشَّرِّ وَالْخَيْرِ فِتْنَةً﴾. (۲۸)

۲. زینت دنیا: ﴿إِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْأَرْضِ زِينَةً لَّهَا لِيَبْلُوكُم بِهَا أَهْلُهَا أَحْسَنَ عَمَلًا﴾. (۲۹)

۳. دارایی‌ها: ﴿وَأَعْلَمُوا أَنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ﴾. (۳۰)

۴. تکالیف الهی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِيَبْلُوكُمُ اللَّهُ بَشْيَاءٍ مِّنَ الصَّيْدِ تَنَالُهُ أَيْدِيكُمْ وَرِمَاحُكُمْ لِيَعْلَمَ اللَّهُ مَن يَخَافُهُ﴾. (۳۱)

۵. کمبودها و کاستی‌ها: ﴿وَلِيَبْلُوكُمُ بَشْيَاءٍ مِّنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِّنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ﴾. (۳۲)

مولانا مفهوم آیه را در مثنوی به نظم درآورده و می‌گوید:

۲۷. مصباح، محمد تقی، جامعه و تاریخ، ص ۴۳۰.

۲۸. انبیاء/ ۳۵: «هر انسانی طعم مرگ را می‌چشد و شما را با بدیها و خوبیها آزمایش می‌کنیم».

۲۹. کهف/ ۷: «ما آنچه را روی زمین است زینت آن قرار دادیم تا آنها را بیازماییم که کدامینشان بهتر عمل می‌کنند».

۳۰. انفال/ ۲۸: و بدانید اموال و اولاد شما وسیله آزمایش است».

۳۱. مائده/ ۹۴: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید! خداوند شما را به چیزی از شکار که دستها و نیزه‌هایتان به آن می‌رسد می‌آزماید تا معلوم شود چه کسی در نهان از خدا می‌ترسد».

۳۲. بقره/ ۱۵۵: «قطعاً همه شما را با چیزی از ترس، گرسنگی و کاهش در مال‌ها و جان‌ها و میوه‌ها آزمایش می‌کنیم و بشارت ده به استقامت کنندگان».

اشاره شده که به عنوان نمونه ذکر می شود.

۱. اتفاق مالی

امام صادق علیه السلام در این زمینه

می فرماید:

«ما بلا الله العباد بشيء أشد عليهم

من إخراج الدرهم». (۳۲)

۲. املاء و فرصت بر بندگان

امام علی علیه السلام می فرماید:

«ما ابتلى الله بمثل الاملاء له». (۳۵)

۳. مواسات، انصاف و ذکر خداوند

امام صادق علیه السلام:

ثلاث من ابتلى بواحدة

منهن تمنى الموت: فقر

متتابع وحرمة فاضحة

وعدو غالب.

امام علی علیه السلام می فرماید:

حق تعالی گرم و سرد و رنج و درد

بر تن ما می نهد ای شیر مرد

خوف و جوع و نقص اموال بدن

جمله بهر نقد جان ظاهر شدن

این وعید و وعده ها انگيخته است

بهر این نیک و بدی کاميخته است

چون که حق و باطلی آميختند

نقد و قلب اندر حرمندان ريختند

پس محک می بايدش بگزيده ای

در حقيقت امتحان ها ديده ای

تا شود فاروق این تزويرها

تا بود دستور این تدبيرها (۳۳)

سخت ترين آزمایش ها

گرچه انسان همیشه و در هر حال

در ميدان آزمایش های الهی است اما برخی

از آنها دشوارتر و سخت می باشند که شايد

بتوان آنها را امتحان اصلی نام نهاد در

روایات معصومين به بعضی از این موارد

۳۳. جلال الدين، مولانا، مثنوی، دفتر دوم.

۳۴. صدوق، خصال، ص ۸: «خداوند بندگان را به چیزی سخت تر از بذل و بخشش مال نیازموده است».

۳۵. مجلسی، بحارالانوار، ج ۷۵، ص ۴۰: «خداوند هيچ کس را به چیزی همچون مهلت دادن به او نیازموده است».

امام صادق علیه السلام فرموده است :

ثلاث من ابتلى بواحدة منهن تمنى الموت : فقر متتابع و حرمة فاضحة و عدو غالب . (۳۸)

شدت ابتلا به فراخور ایمان

سختی ها و شداید که وسیله آزموندن مقدمه کمال و سعادتند و لذا شدت سختی ها و ابتلائات برای دوستان خدا لطفی است که زمینه ساز رشد و پرورش استعداد های عالی آنان را فراهم می آورد پس هر که محبوب تر، بلایش بیشتر و سخت تر است .

هر که در این بزم مقرب تر است

ما ابتلى المؤمن بشيء هو أشد عليه من خصال ثلاث يحرمها ، قيل وما هن ؟ قال : المواساة فى ذات يده و الانصاف من نفسه و ذكر الله كثيراً ، اما انى لا أقول لكم : سبحان الله و الحمد لله ولكن ذكر الله عند ما أحل له و ذكر الله عند ما حرم عليه . (۳۶)

۴ . دشمنان حسود و منافق ، پیامبر در این زمینه فرموده است :

ان الله أخذ ميثاق المؤمن على بلایا أربع ، أشدها عليه : مؤمن يقول بقوله يحسده أو منافق يقفو اثره أو شیطان يغويه أو كافر یرى جهاده فما بقاء المؤمن بعدا هذا ؟ (۳۷)

۵ . فقر و محرومیت

۳۶ . مجلسی ، بحار الأنوار ، ج ۷۵ ، ص ۴۴ : « مؤمن به چیزی سخت تر از نداشتن سه خصلت امتحان نشود ، عرض شد : آن سه کدامند ؟ فرمود : کمك مالی یا هر چه دارد . انصاف داشتن و یاد خدا در هر حال . مقصودم به زبان آوردن سبحان الله و الحمد لله نیست بلکه به یاد خدا بودن در آنچه برایش حلال کرده و یاد خدا بودن در مواردی که بر او حرام کرده است .

۳۷ . مجلسی ، بحار الأنوار ، ج ۶۵ ، ص ۲۱۶ : « خداوند از مؤمن بر چهار بلا پیمان گرفته است : سخت ترین آنها برایش مؤمنی است هم عقیده او باشد و با این حال بر وی حسادت می ورزد یا منافقی که رد پای او را دنبال کند یا شیطانی که در صدد گمراه کردنش باشند یا کافری که جهاد کردن با وی را بر خود لازم بداند با این همه آیا مؤمنی باقی می ماند ؟ » .

۳۸ . مجلسی ، بحار الأنوار ، ج ۷۵ ، ص ۲۳۲ : « سه چیز است که هر کس به یکی از آنها گرفتار شود آرزوی مرگ کند : فقر پیایی ، محرومیت رسوا و دشمن چیره » .

جام بلا بیش ترش می دهند (۳۹)

امام باقر علیه السلام فرموده است: إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ لِيَتَعَاهدَ الْمُؤْمِنَ بِالْبَلَاءِ كَمَا يَتَعَاهدُ الرَّجُلَ أَهْلَهُ بِالْهَدِيَةِ مِنَ الْغِيَةِ. (۴۰)

در کتاب علی علیه السلام آمده است: همانا مؤمن به فراخور کارهای نیکش بلا می بیند پس هر که دینش درست و کردارش نیکو باشد بلایش سخت است زیرا خدای عزوجل دنیا را پاداش مؤمن و کفر کافر قرار نداده است و هر که دینش سست و کردارش ضعیف باشد بلایش اندک است. (۴۱)

دیگر ناموفق و شکست خورده اند دقت و تأمل در این آزمایشگاه می تواند ما را به رمز موفقیت در آزمون ها و آشنایی با آسیب ها و موانع یاری دهد از مهم ترین عوامل موفقیت می توان به موارد ذیل اشاره نمود:

۱. صبر و پایداری

مهمترین رمز پیروزی صبر و پایداری است و به همین دلیل خدای سبحان بشارت پیروزی را در انتها به صابران و افراد با استقامت می دهد ﴿وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ﴾. (۴۲)

۲. ایمان به هدف

ایمان به هدف محرك باطنی و درونی است که انسان را به سوی هدف می کشاند و سختی ها و مشکلات را آسان و هموار می نماید و در گرفتاری ها با دلی مطمئن و

عوامل موفقیت در آزمون ها

تاریخ آزمایشگاه افراد و جوامع مختلفی است که مورد آزمایش و امتحان قرار گرفته اند، برخی با موفقیت و برخی

۳۹. حافظ.

۴۰. کافی، کتاب الایمان والکفر، باب شدة ابتلاء المؤمن، ج ۲، ص ۲۵۵ ح ۱۱: «خدا از بنده مؤمنش تفقد می کند و برای او بلاها را هدیه می دهد همان طور که مرد از سفر برای خانواده اش هدیه می آورد».

۴۱. کافی، کتاب الایمان والکفر، باب شدة ابتلاء المؤمن، ج ۲، ص ۲۵۹ ح ۲۹.

۴۲. بقره/ ۱۵۵: «قطعاً همه شما را با چیزی از ترس، گرسنگی و کاهش در مال ها و جان ها و میوه ها آزمایش می کنیم و بشارت ده به استقامت کنندگان».

شناخت صحیح به دنیا است که این جهان گذرگاهی بیش نیست و محل پاداش و مجازات نمی باشد که این حقیقت در جمله ﴿إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ﴾ به آن تصریح شده است ﴿الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ﴾. (۴۶)

۵. آگاهی خداوند

توجه به این حقیقت که همه این حوادث در پیشگاه خداوند رخ می دهد و او از همه چیز آگاه است، کسانی که در يك مسابقه دشوار و طاقت فرسا شرکت دارند همین که احساس می کنند جمعی از دوستانشان در اطراف میدان مسابقه آنها را می بینند تحمل مشکلات برای آنها آسان می شود و با شوق و عشق بیشتری به نبرد با حوادث برمی خیزند.

جایی که حضور چند نفر تماشاچی چنین اثری در روح انسان بگذارد توجه این

آرام به راه خود ادامه می دهد و خداوند نیز روشن بینی بیشتری به آنها می دهد که در انتخاب راه مضطرب و سرگردان نشوند چنان که در قرآن می فرماید:

﴿وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا﴾. (۴۳)

۳. تقوا و پرهیزکاری

از مؤثرترین رمزهای موفقیت انسان که راه برون رفت وی را در گرفتاری ها و مشکلات هموار می سازد تقوا و پرهیزکاری است که در آیات بیشماری بر آن تأکید می ورزد.

﴿وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مِنْ أَمْرِهِ يُسْرًا﴾. (۴۲)

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَتَّقُوا اللَّهَ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا﴾. (۴۵)

۴. دنیا شناسی

یکی دیگر از عوامل موفقیت

۴۳. عنکبوت/ ۶۹: «کسانی که در راه ما به جهاد برخیزند ما آنها را به راه های خود دعوت می کنیم».

۴۴. طلاق/ ۴: «هر کس از خدای تقوا پیشه کند و پرهیزکار باشد خدا مشکلات کار او را آسان گرداند».

۴۵. انفال/ ۲۹: «ای اهل ایمان اگر خدا ترس و پرهیزکار شوید خدا به شما فرقان بخشد».

۴۶. بقره/ ۱۵۶: «آنان که چون به حادثه سخت و ناگوار دچار شوند صبوری پیش گرفته گویند ما به فرمان خدا آمده و به سوی او رجوع خواهیم کرد».

حقیقت که خداوند مجاهدتهای ما را در صحنه‌های آزمایش می‌بیند چه عشق و شوری به ادامه این جهاد در ما ایجاد خواهد کرد. (۴۷)

۶. تجربه تاریخی

توجه به تاریخ پیشینیان و بررسی عملکرد آنان در برابر آزمایشهای الهی برای پندپذیری و آماده ساختن روح انسان نسبت به امتحانات پروردگار بسیار مؤثر است اصولاً اگر انسانی در مسایلی که برای او پیش می‌آید احساس تنهایی کند از نیروی مقاومتش کاسته خواهد شد اما توجه به این حقیقت که این مشکلات و آزمایش‌های سخت الهی برای همه اقوام و ملتها در طول تاریخ وجود داشته است سبب افزایش نیروی پایداری انسان می‌گردد و به همین دلیل قرآن مجید به طور مکرر برای دل‌داری

پیامبر و تقویت روحیه او و مؤمنان اشاره به تاریخ گذشتگان و حوادث دردناک زندگی آنها می‌کند. (۴۸)

﴿وَلَقَدْ كَذَّبَ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ فَصَبَرُوا عَلَى مَا كُذِّبُوا وَأَوَدُوا حَتَّىٰ آتَاهُمْ نَصْرُنَا وَلَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِ اللَّهِ وَلَقَدْ جَاءَكَ مِنْ نَبِيِّ الْمُرْسَلِينَ﴾. (۴۹)

نمونه‌های قرآنی آزمایش شدگان

۱. آدم علیه السلام

حضرت آدم اولین انسانی است که مورد آزمایش خداوند قرار گرفته است، امام علی علیه السلام می‌فرماید: آیا نمی‌بینید که خداوند سبحان پیشینیان از حضرت آدم تا آخرین نفر از این جهان را آزمایش فرموده است. (۵۰)

قرآن کریم در داستان هبوط حضرت

۴۷. مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، ج ۱، ص ۵۳۲.

۴۸. همان.

۴۹. انعام/ ۳۴: «پیش از تو نیز پیامبرانی تکذیب شدند و در برابر تکذیب‌ها، صبر و استقامت کردند و (در این راه) آزار دیدند، تا هنگامی که یاری ما به آنها رسید (تو نیز چنین باش و این یکی از سنت‌های الهی است) و هیچ چیز نمی‌تواند سنن خدا را تغییر دهد و اخبار پیامبران به تو رسیده است».

۵۰. نهج البلاغه، خطبه ۱۹۲.

آدم می‌فرماید: مخلص خداوند همه‌ی آنها را به عالی‌ترین

وجه ممکن به انجام رسانیده است از جمله آنها:
و گفتیم ای آدم تو و همسرت در بهشت ساکن شوید و از هر جای آن

می‌خواهید گوارا بخورید اما نزدیک این درخت نشوید که از ستمکاران خواهید شد، شیطان آن‌ها را به لغزش انداخت و آن‌ها را از آن‌چه در آن بودند بیرون کرد. (۵۱)

این آیه به امتحان حضرت آدم و همسرش اشاره می‌نماید که خداوند بدان منظور آن‌ها را از خوردن میوه‌ی یک درخت

نهی می‌فرماید، اما آن‌ها به وسوسه‌ی شیطان از آن درخت تناول می‌کنند و همین امر باعث اخراج آن‌ها از بهشت می‌شود. و آزار مشرکان
۴. صبر و مقاومت در برابر شکنجه
۵. فرو رفتن در آتش با توکل و ایمان به خدا.

۲. ابراهیم خلیل الرحمان ﷺ قرآن درباره وی می‌فرماید:

از بررسی آیات قرآن و اقوال مختلف مفسران و روایات متعددی که وارد شده است چنین می‌توان گفت که حضرت ابراهیم به امور مختلف و سختی آزموده شده و یک سلسله وظایف سنگین و مشکل بر دوش او گذارده شده است و این پیامبر

به یاد آر زمانی را که خداوند ابراهیم را با یک رشته امور آزمایش کرد و او نیز به خوبی از عهده آن‌ها برآمد و به او گفت:
من ترا پیشوای مردم قرار می‌دهم. (۵۲)

۳. اسماعیل ﷺ
ابراهیم در خواب می‌بیند که از سوی

خداوند فرمان یافته است یگانه فرزند
دلبندهش را به قربانگاه برد و با دست
خویش، کارد بر گلویش نهاده، قربانی کند
و این فرمان، هم امتحان پدر
است و هم امتحان فرزند.

پدر اکنون باید
انتخاب کند خدا را یا
خود را، ایمان را یا
غریزه و عاطفه را،
پدری را یا پیامبری را
و این بنده راستین
خدا در این جهاد
بزرگ پیروز می شود و
مصمم به ذبح اسماعیل
می شود.

حضرت آدم
اولین انسانی است که
مورد آزمایش خداوند قرار
گرفته است، امام علی
می فرماید: آیا نمی بینید که خداوند
سبحان پیشینیان از حضرت آدم
تا آخرین نفر از این جهان را
آزمایش فرموده
است.

خداوند امتحان ابراهیم
و اسماعیل را بلاء مبین
تعبیر می کند و
می فرماید: ما این
چنین به نیکوکاران
پاداش می دهیم، این
به راستی همان
آزمایش آشکار
است. (۵۵)
۴. ایوب

اما اسماعیل که امتحانش
سخت تر و دشوارتر از پدر است او باید
جانش را فدا کند و تسلیم فرمان خدا شود و
به کلام پدر گوش فرا دهد، پدر می گوید:
پسر جان من در خواب می دیدم که دارم تو
که دچار امتحانات سخت و طاقت
فرسایی شد حضرت ایوب است قرآن کریم
می فرماید: «و ایوب را به یاد آور هنگامی
که پروردگارش را خواند و عرض کرد
بدحالی و مشکلات به من روی آورده و تو

مهربان‌ترین مهربانانی». (۵۶)

صاعقه آنان را فرا گرفت. (۵۹)

۵. داود علیه السلام پیامبر بزرگ

۹. قوم صالح علیه السلام

او با طرح سؤالی از جانب دو نفر که مشروح آن در سوره ص آیات ۲۴-۲۳ وارد شده مورد آزمایش قرار گرفت.

این گروه از پیامبر خود درخواست کرد که از طریق اعجاز، شتری از کوه بیرون آید، خداوند به درخواست آنان به عنوان آزمایش، پاسخ مثبت گفت. (۶۰)

۶. سلیمان علیه السلام فرزند حضرت

داود علیه السلام

۱۰. گروهی از بنی اسرائیل به وسیله

او نیز مانند پدرش داود به طور خصوصی مورد آزمایش قرار گرفت و قرآن به این حقیقت اشاره می‌کند. (۵۷)

دو فرشته که به مردم سحر و جادو می‌آموختند و آموزش دیدگان می‌توانستند آن را در موارد خوبی به کار ببرند، مورد آزمایش قرار گرفتند. (۶۱)

۷. قوم بنی اسرائیل که در غیبت

۱۱. گروهی از بنی اسرائیل که در

موسی به وسیله سامری مورد آزمایش قرار گرفتند. (۵۸)

لب دریا زندگی می‌کردند مورد آزمایش قرار گرفتند، به آنان دستور داده شد که روزهای شنبه که دریا مملو از ماهی می‌باشد از صید ماهی خودداری کنند آنان به سه گروه تقسیم شدند: گروهی بی تفاوت، گروهی

۸. گروهی از برگزیدگان قوم موسی در میقات مورد آزمایش قرار گرفتند و از موسی درخواست کردند که حتماً باید خدا را با دیدگان ظاهری ببینند، در این موقع

۵۶. انبیاء/ ۸۳.

۵۷. ص/ ۳۴.

۵۸. طه/ ۸۵.

۵۹. اعراف/ ۱۵۵.

۶۰. قمر/ ۲۷.

۶۱. بقره/ ۱۰۲.

عاصی و کنجکاو و گروه سوم مطیع و سرانجام جز گروه سوم، همگی گرفتار خشم الهی شدند. (۶۲)

۱۲. حضرت موسی علیه السلام

موسی بن عمران از دوران تولد تا روزی که دیده از جهان بریست در بوتّه آزمایشهای الهی قرار گرفت و قرآن بسیاری از مایه‌های آزمایش او را یاد کرده است.

قرآن پس از بازگویی آنها خطاب به موسی می‌فرماید: ما تو را با آزمایش‌هایی آزمودیم، آن‌گاه در میان مردم مدین اقامت گزیدی و اکنون به مقام نبوت رسیدی. (۶۳)

۱۳. آزمایش مسلمانان در میدان احد در جنگ احد، ابتداء پیروزی با مسلمانان بود ولی از لحظه‌ای که گروهی از یاران پیامبر برای گردآوری غنایم جنگی از

دستور پیامبر سرپیچی کردند، دشمن از پشت بر آنان تافت و آن چنان عرصه را بر مسلمانان تنگ کرد که گروهی پا به فرار گذاردند و فقط عده انگشت شماری در میدان برای دفاع از وجود پیامبر باقی ماندند. (۶۴)

۱۴. آزمایش مسلمانان در جنگ احزاب

آیاتی از سوره احزاب بیانگر اجمالی جنگ خندق است، جنگی که قرآن کریم آن را آزمایش سخت مؤمنان می‌داند و می‌گوید: ﴿هُنَالِكَ ابْتُلِيَ الْمُؤْمِنُونَ وَزُلْزِلُوا زِلْزَالًا شَدِيدًا﴾ (۶۵) در آن جا افراد با ایمان مورد امتحان قرار گرفته و افراد ضعیف الایمان سخت متزلزل شدند.

* * *

۶۲. اعراف/۱۶۳-۱۶۷.

۶۳. طه/۴۰.

۶۴. آل عمران/۱۳۹-۱۷۹.

۶۵. احزاب/۱۱.